

Ivadas

Šiame apžvalgos priede nagrinėjama Lietuvos prekių eksporto rinkos dalies kaita nuo 2000 iki 2015 m. pabaigos pagal regionus ir pagal eksportuojamų prekių grupes. Tokia analizė prisidedama prie diskusijų apie Lietuvos ekonomikos konkurencingumą, dėl kurio pastaruosiu metu kyla vis daugiau klausimų. Eksporto rinkos dalių analizė yra vienas iš būdų tuos klausimus svarstyti.

1. Lietuvos eksporto rinkos dalies samprata ir duomenys

Lietuvos prekių eksporto rinkos dalis (toliau – Lietuvos rinkos dalis) nusako, kokią dalį šalies eksportuojamos prekės sudaro pasirinktoje rinkoje. Lietuvos rinkos daliai įvertinti naudojami du rodikliai: 1) šalies ar viso pasaulio iš Lietuvos importuojamų prekių vertė, palyginta su visu tos šalies ar viso pasaulio prekių importo verte; 2) lietuviškos kilmės prekių eksporto į tam tikrą šalį ar pasaulį vertė, palyginta su visu tos šalies ar pasaulio prekių importo verte. Abu rodikliai pasižymi tokiomis savybėmis:

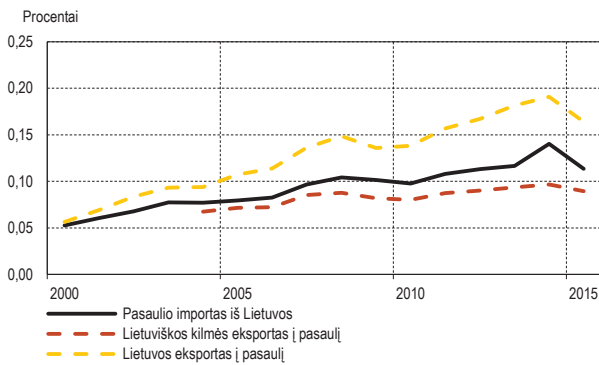
- *Jie apima tik prekių eksporto ar importo vertę.* Naudojami tik prekybos prekėmis duomenys, nes jų yra daugiau ir jie išsamesni. Lietuvos prekių eksporto vertė yra didesnė nei paslaugų eksporto.
- *Mineraliniai produktai neįtraukiami, nebent nurodyta kitaip.* Jie buvo viena svarbiausių Lietuvos eksportuojamų prekių, bet jų eksporto vertė labai svyruoja dėl pasaulinių naftos kainų pokyčių. Mineralinius produktus pašalinus, rinkos dalių raida tampa nuoseklesnė ir paprasčiau analizuojama. Naudojami duomenys pagal Standartinį tarptautinės prekybos klasifikatorių (SITC, red. 3), taigi mineraliniai produktai apima 33 grupę – „Nafta, naftos produktai ir panašios medžiagos“.
- *Pirmojo rodiklio skaitiklis apima importo duomenis.* Šalies importo duomenys labiau galimi lyginti negu agreguoti visi visų šalių eksporto į vieną šalį duomenys, todėl pirmasis rinkos dalies rodiklis yra pagrindinis ir, jeigu tekste nenurodyta kitaip, remiamasi būtent juo. Kai duomenų nereikia agreguoti, mažiau dėmesio galima skirti jų pateikimo metodologijų palyginimui. Tiesa, agreguojant besiskiriančių rinkų importo duomenis, metodologinių skirtumų išlika.
- *Antrojo rodiklio skaitiklis apima eksporto duomenis.* Jie leidžia įvertinti lietuviškos kilmės prekių eksporto ir reeksporto kaitą, o lietuviškos kilmės eksporto išskyrimas leidžia vertinti šalies eksporto konkurencingumą ir struktūrinius eksporto rodiklius.
- *Rodiklių vardikliai apima pasaulio importo duomenis.* Jie naudojami plačiau nei eksporto duomenys, juos paprasčiau gauti, be to, šių rodiklių kaita nedaug skiriasi.
- *Importo duomenys imami iš duomenų bazės „JT Comtrade“.* Jie atitinka nacionalinių institucijų pateikiamus duomenis, tik importo vertė perskaičiuota JAV doleriais. Siekiant palyginamumo su Lietuvos statistikos departamento duomenimis, JT Comtrade nurodyta vertė perskaičiuojama į eurus, tam naudojant Eurostato pateikiamus valiutų kursų duomenims. Importas suskirstomas pagal šalis, iš kurių importuojama, importuojančiąsias šalis ir importuojamas prekes.
- *Importo duomenys agreguojami pagal šalis ir prekes.* Kad agregavus JT Comtrade duomenys būtų galimi palyginti, į analizę įtraukiamos tik tos šalys, kurios skelbė importo duomenis 2010 ir 2015 m. Tokių šalių yra 86, Lietuvos eksportas į jas sudarė 92,1 proc. 2015 m. Lietuvos eksporto. Agreguojant sudaromos 6 prekių grupės, jos skiriamos pagal gamybos veiksmų panaudojimą joms pagaminti¹³.
- *Eksporto duomenys imami iš Lietuvos statistikos departamento duomenų bazės.* Jie apima viso pasaulio eksportą ir yra suskirstyti pagal šalis, bet nėra suskirstyti pagal prekes.

Skirtingais būdais apskaičiuoti Lietuvos rinkos dalies rodikliai gerokai skiriasi. Pavyzdžiui, remiantis importo duomenimis nustatyta Lietuvos rinkos dalis yra 0,11 proc., o skaičiuojant Lietuvos eksporto ir pasaulio importo santykį nustatoma, kad 2015 m. ji sudarė 0,16 proc. (lietuviškos kilmės eksporto rinkos dalis – 0,09 %).

Šiuos skirtumus iš dalies galima paaiškinti skirtinga duomenų pateikimo metodika. Importo ir eksporto statistika įtraukia skirtingas prekių gabenimo išlaidas (Lietuvos statistikos departamentas 2104). Be to, dalis šalių Lietuvos reeksporto neįtraukia į importo iš Lietuvos duomenis. Iš A ir B paveikslų matyti, kad 2000 m. visi rodikliai nedaug skyrėsi, o vėliau, pradėjus spartėti reeksporto augimui, kito skirtingu tempu.

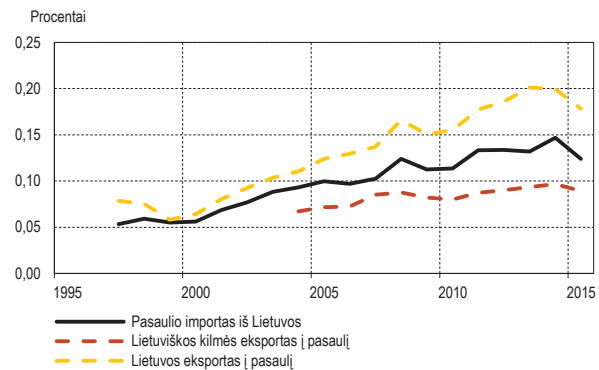
¹³ Išsamiau apie klasifikacijos ypatumus žr. Lietuvos bankas (2015).

A pav. Lietuvos eksporto rinkos dalis pasaulyje

Šaltiniai: „JT Comtrade“, Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.
Pastaba: apskaičiuota remiantis „JT Comtrade“ duomenimis, lietuviškos kilmės eksportas – „JT Comtrade“ ir Lietuvos statistikos departamento duomenimis.

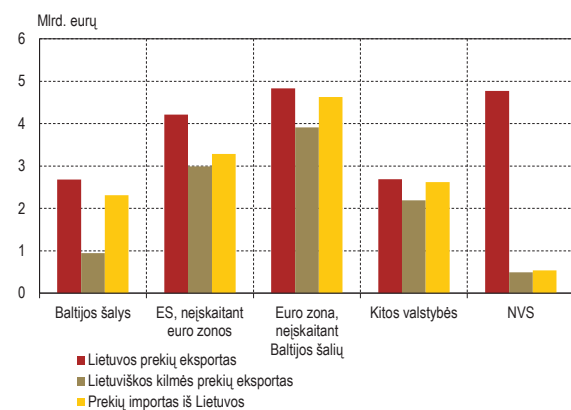
B pav. Lietuvos eksporto, įskaitant mineralinius produktus, rinkos dalis pasaulyje

Šaltiniai: „JT Comtrade“, Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.
Pastaba: apskaičiuota remiantis „JT Comtrade“ duomenimis, lietuviškos kilmės eksportas – „JT Comtrade“ ir Lietuvos statistikos departamento duomenimis.

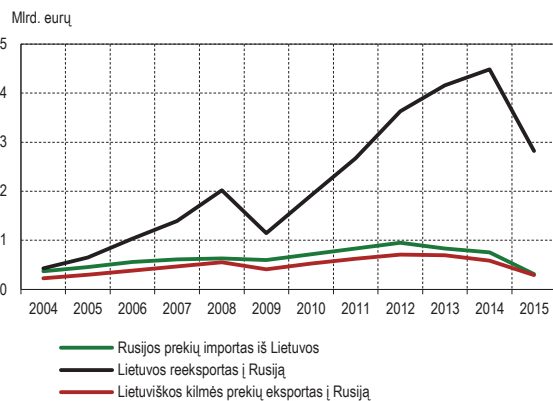
Rinkos dalies rodiklių skirtumams didžiausią įtaką daro NVS šalių, ypač Rusijos, importo ir Lietuvos eksporto duomenų nesuderinamumas. C paveiksle pateikiamas Lietuvos statistikos departamento skelbiamų užsienio prekybos duomenų ir *JT Comtrade* skelbiamų prekių importo iš Lietuvos duomenų palyginimas, iš kurio matyti, kad ES šalių importo iš Lietuvos ir Lietuvos eksporto vertė į ES panaši, o NVS regiono importas iš Lietuvos yra daug mažesnis už Lietuvos eksportą į NVS, importo rodiklis panašesnis į lietuviškos kilmės eksporto rodiklį. Panašumas tampa dar akivaizdesnis, jei lyginamas lietuviškos kilmės eksportas į Rusiją ir Rusijos importas iš Lietuvos (žr. D pav.). Prekybos su kitomis NVS šalimis duomenys taip pat pasižymi tokiu skirtumu¹⁴.

C pav. Lietuvos eksportas ir importas iš Lietuvos 2015 m.

Šaltiniai: „JT Comtrade“, Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

D pav. Lietuviškos kilmės prekių eksportas į Rusiją ir Rusijos importas iš Lietuvos

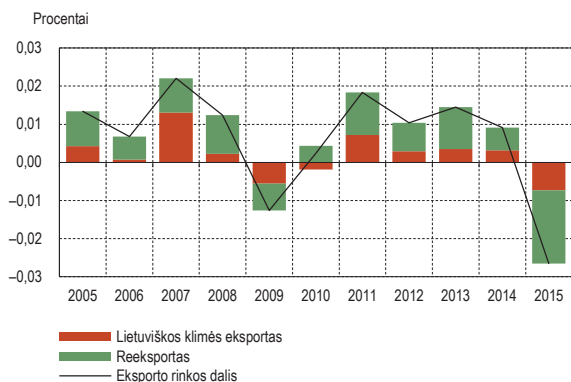
Šaltiniai: „JT Comtrade“, Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

2. Lietuvos prekių eksporto rinkos dalis pasaulyje

Tik importo duomenimis grindžiamas rodiklis atskleidžia, kad Lietuvos rinkos dalis 2015 m. siekė apie 0,11 proc. Tai daugiau nei Latvijos ir Estijos rinkos dalys (atitinkamai 0,06 ir 0,09 %) ar Lietuvai tenkanti pasaulio gyventojų (0,06 %) ir BVP (0,07 %) dalis. Nors importo ir eksporto duomenimis grindžiami rodikliai skiriasi, jų kitimo tendencija panaši – aptariamu laikotarpiu Lietuvos rinkos dalis pasaulyje didėjo. Iš abiejų rodiklių matyti, kad 2000 m. ji buvo maždaug 0,05 proc., taigi iki 2015 m. pabaigos padidėjo maždaug du kartus. Panašios išvados daromos ir ankstesnėse Lietuvos ekonomikos apžvalgose (Lietuvos bankas 2013a, b) bei mokslinėje literatūroje (pvz., Stonys, Grebliuskas 2013). Tiesa, tam tikros rinkos dalies Lietuva neteko 1999 m., per Rusijos krizę, ir 2009 m., pasaulinės finansų krizės metu. Lietuvos rinkos dalis augo lėčiau ir net mažėjo 2014–2015 m., susidarius prastai padėčiai NVS regione.

¹⁴ TVF skelbiami duomenys rodo, kad NVS šalių importas iš Lietuvos tam tikrais laikotarpiais tampa panašesnis į visą Lietuvos eksportą, o ne į lietuviškos kilmės eksportą. Taip yra todėl, kad tais laikotarpiais, kai TVF negauna duomenų iš šalių, juos modeliuoja pagal prekybos partnerių (šiuo atveju – Lietuvos) eksportą, o jis labai skiriasi nuo lietuviškos kilmės eksporto. Todėl dalis NVS šalių duomenų (pvz., Uzbekistano, Tadžikistano, Moldovos ir Kirgizijos) vienais laikotarpiais atspindi visą Lietuvos eksportą, kitais – tik lietuviškos kilmės eksportą.

E pav. Lietuvos prekių eksporto rinkos dalies kaita (antrasis rodiklis)

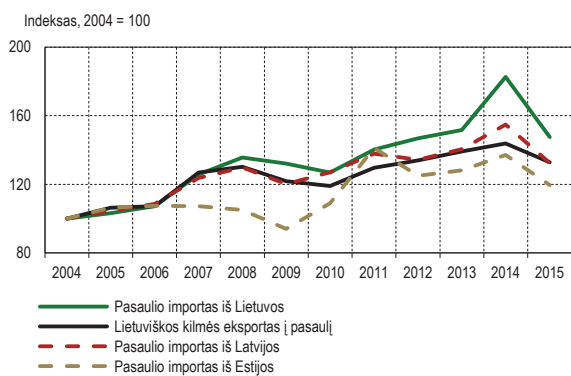

Šaltiniai: „JT Comtrade“, Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Kitus 30 proc. rinkos dalies plėtros paaiškina lietuviškos kilmės eksportas. Jis kito dėl įvairių priežasčių, tačiau čia aptariami investicijų, konkurencingumo ir euro kurso pokyčiai.

Ilguoju laikotarpiu lietuviškos kilmės eksporto rinkos dalis kinta dėl investicijų ir gamybos pajėgumų plėtros (žr. G pav.). Nuo 2004 m. iki finansų krizės investicijos Lietuvoje ir kitose Baltijos šalyse augo kur kas greičiau nei daugumoje šalių (pvz., ES), ir tai leido modernizuoti Baltijos šalių įmones ir gerokai plėsti rinkos dalis. Lietuvos eksporto plėtrai ypač svarbios buvo investicijos apdirbamojoje gamyboje, nes šio sektoriaus pagaminamų prekių eksportas sudaro per 75 proc. lietuviškos kilmės prekių eksporto. Ypač daug investicijų sulaukė baldų ir chemijos pramonė, kurios eksporto vertė būna viena didžiausių. Kita vertus, investicijų raida galima aiškinti ir eksporto plėtros sulėtėjimą. Per finansų krizę investicijos visose Baltijos šalyse krito, ir kritys buvo santykinai didesnis nei kitose ES šalyse. Nors rinkos dalys iš karto sumažėjo palyginti nedaug, jų augimas trumpam sulėtėjo. Po finansų krizės investicijos Baltijos šalyse vėl ėmė augti greičiau nei ES, ir tai sudarė prielaidas tolesniam rinkos dalių didėjimui. Tiesa, pastaraisiais metais investicijų raida Baltijos šalyse nėra išskirtinai palanki: ES investicijų dalis Latvijoje mažėja nuo 2012 m., Estijoje – nuo 2013 m., o Lietuvoje nuo 2014 m. beveik nekinta.

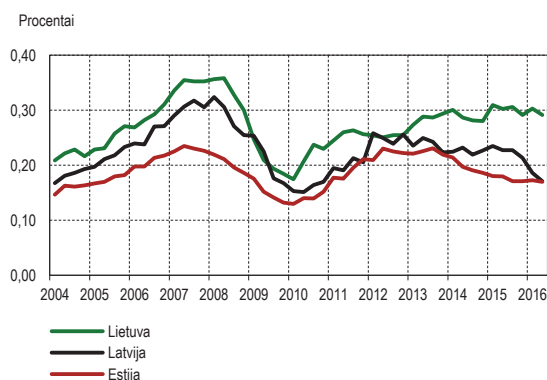
F pav. Baltijos šalių prekių eksporto rinkos dalių raida

Šaltiniai: „JT Comtrade“, Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.
Pastaba: apskaičiuota remiantis „JT Comtrade“ duomenimis, lietuviškos kilmės eksportas – „JT Comtrade“ ir Lietuvos statistikos departamento duomenimis.

Nuo 2004 iki 2015 m. pabaigos apie 70 proc. Lietuvos rinkos dalies prieaugio lėmė reeksporto plėtra. 2014 m. reeksportas jau sudarė beveik pusę Lietuvos eksporto. Iš dalies ir dėl palyginti mažo darbo atlygio Lietuvoje Lietuvos reeksportuotojų turimų žinių apie aplinkines rinkas bei patogios Lietuvos geografinės padėties prekės iš Vakarų šalių buvo reeksportuojamos į Baltijos ir NVS šalis (žr. Notten 2015). 2014–2015 m. reeksporto plėtra sustojo, daugiausia dėl prastos padėties NVS regione, ypač Rusijos taikomų prekybos apribojimų ir krizės Rusijoje. Nors dalis vežėjų sugebėjo persiorientuoti į kitas rinkas, eksporto rinkos dalis nebeaugo. Prie to prisidėjo ir administraciniai ribojimai Vakarų šalyse (pvz., Vokietijoje), sunkinę galimybes konkuruoti mažais vežėjų atlyginimais. Sumenkus verslo galimybėms rytinėse šalyse, Lietuvos vežėjai intensyviau ėmė pervežti prekes tarp Vakarų valstybių. Tai gerino vežėjų padėtį, tačiau nedidino reeksporto.

G pav. Baltijos šalių investicijų (bendrojo pagrindinio kapitalo formavimo) ES, neįskaitant gyvenamųjų pastatų, dalis

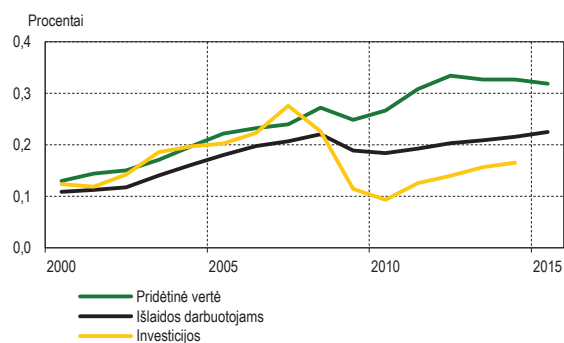
Šaltiniai: Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.
Pastabos: nominalieji rodikliai; duomenys pašalinus sezoniskumą.

Lietuviškos kilmės eksporto raidą gali veikti ir Lietuvos eksporto konkurencingumas. Vienas iš būdų tai nustatyti yra pridėtinės vertės ir išlaidų kitimo bei lygio analizė, leidžianti netiesiogiai įvertinti konkurencingumą. Tikėtina, kad Lietuvos konkurencingumas mažėtų, jei išlaidos Lietuvoje augtų daugiau nei kitose šalyse (pvz., išlaidos darbuotojų samdai), o sukuriama pridėtinė vertė – ne tiek, kiek ji auga kitose šalyse. Taip pat tikėtina, kad Lietuva yra konkurencinga, jei sugebama sukurti daugiau pridėtinės vertės mažesnėmis išlaidomis negu ES. Turimi duomenys leidžia nustatyti tam tikrų rūšių Lietuvos ekonominės veiklos sukuriamą pridėtinę vertę, išlaidas darbuotojams bei investicijas, tai palyginti su atitinkamais ES rodikliais ir nustatyti struktūrines dalis. Tokios Lietuvos apdirbamosios gamybos ir žemės ūkio dalys, apskaičiuotos remiantis 28 ES šalių pridėtinės vertės ir išlaidų dirbantiesiems duomenimis ir 20 ES šalių investicijų duomenimis, yra pavaizduotos H ir I pav. Neapimami Belgijos, Ispanijos, Jungtinės Karalystės, Kipro, Kroatijos, Portugalijos, Rumunijos, Slovėnijos investicijų duomenys. Šios šalys sudaro apie 25 proc. ES bendrojo pagrindinio kapitalo formavimo, todėl ES investicijų apdirbamojoje gamyboje ir žemės ūkyje dalys Lietuvoje sumažinamos 25 proc.

Iš apskaičiuotų rodiklių matyti, kad Lietuvos apdirbamoji gamyba buvo konkurencinga iki 2008–2009 m. ekonominio nuosmukio ir po jo, nors nuo 2013 m. jos konkurencingumas mažėja. Iš H pav. matyti, kad Lietuvos apdirbamoji gamyba pridėtinės vertės santykinai mažesnėmis išlaidomis sukurdavo daugiau nei ES šalys, o tai didina tikimybę, kad Lietuva yra konkurencinga. Iki nuosmukio aptariami Lietuvos apdirbamosios gamybos rodikliai kito gana vienodai – didėjo Lietuvos apdirbamosios gamybos sukuriama pridėtinės vertės dalis, bet kartu ir išlaidų dirbantiesiems dalis. Kadangi pridėtinė vertė ir išlaidos dirbantiesiems gana ilgai augo proporcingai, galima daryti prielaidą, kad Lietuvos apdirbamoji gamyba buvo konkurencinga, nors konkurencingumas ir nekito. Po ekonominio nuosmukio pridėtinė vertė kurį laiką augo santykinai greičiau nei ES, o išlaidos darbuotojams sumažėjo. Jos sumažėjo todėl, kad Lietuvoje buvo atleista santykinai daugiau darbuotojų ir santykinai labiau sumažinti atlyginimai. Tai ir rodė, kad Lietuvos apdirbamosios gamybos konkurencingumas gerėja. Ekonomikai toliau augant, pradėta samdyti daugiau darbuotojų, pradėjo kilti darbo užmokestis, ir išlaidos darbuotojams kilo greičiau nei ES. Tuo metu Lietuvos apdirbamosios gamybos sukuriama pridėtinės vertės dalis, palyginti su atitinkamu ES rodikliu, sparčiai augo po krizės, bet nuo 2013 m. augti nustojo. Todėl apdirbamosios gamybos konkurencingumas mažėjo, nors tai dar nereiškia, kad ji nekonkurencinga.

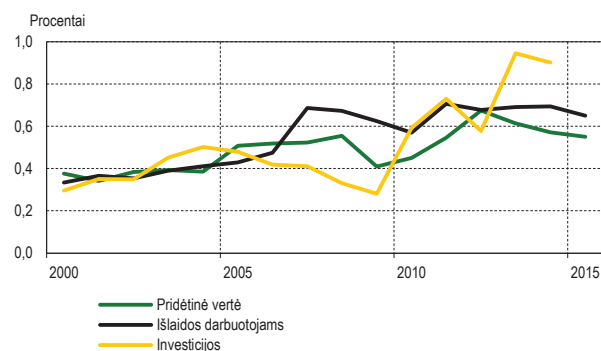
Tai, kad nuo 2013 m. Lietuvos apdirbamosios gamybos sukuriama pridėtinės vertės dalis ES nustojo augti, buvo svarbus ūkio raidos pasikeitimas. Jis daug nulemtas išorinių veiksnių: 2013 m. pradėjo kristi naftos kainos, dėl to sumažėjo rafinuotų naftos produktų gamybos sukuriama pridėtinė vertė¹⁵. 2014–2015 m. prie to prisidėjo ir Rusijos taikomi importo apribojimai bei ekonominis nuosmukis NVS šalyse, nes sumažėjo Lietuvos apdirbamosios gamybos kuriamų produktų, skirtų NVS šalims, poreikis. Tačiau veikė ir vidinės priežastys: ėmė rasti darbuotojų trūkumas, suprastėjo investicijų raida. Ekonominio nuosmukio metu investicijos į apdirbamąją gamybą Lietuvoje sumažėjo daug labiau nei ES, jų dalis vis dar gerokai mažesnė už prieškrizinį lygį.

H pav. Lietuvos apdirbamosios gamybos rodikliai, palyginti su ES apdirbamosios gamybos rodikliais

Šaltiniai: Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.
Pastabos: nominalieji rodikliai; duomenys pašalinus sezoninį svyravimą.

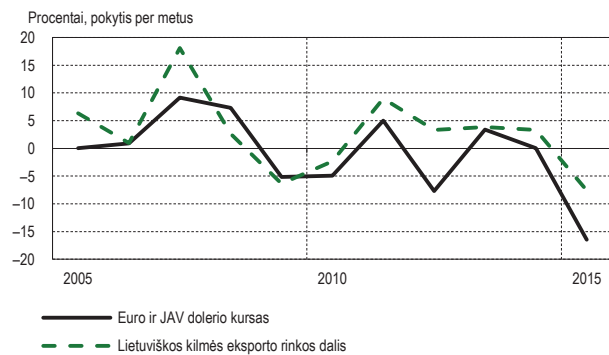
I pav. Lietuvos žemės ūkio rodikliai, palyginti su ES žemės ūkio rodikliais

Šaltiniai: Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.
Pastabos: nominalieji rodikliai; duomenys pašalinus sezoninį svyravimą.

Nekonkurencingumas grėsmę rinkos dalių plėtrai kelia ir žemės ūkyje. Jau ne vienus metus išlaidos Lietuvoje žemės ūkio darbuotojams yra santykinai pastovios, o pridėtinės vertės jie sukuria santykinai mažiau nei ES šalys. Nuo 2010 m. investicijos žemės ūkyje, ypač į mašinas ir renginius, auga sparčiau. Tiesa, kol kas akivaizdžių investicijų rezultatų nematyti, nebent tai, kad išlaidos dirbantiesiems pastaruosius kelerius metus auga tiek pat, kiek ES, nepaisant šalyje sparčiau nei ES šalyse kylančio darbo užmokesčio.

J pav. Lietuviškos kilmės prekių eksporto rinkos dalies ir valiutos kurso pokyčiai

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas, Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Lietuviškos kilmės eksporto rinkos dalies rodikliai reaguoja į euro kurso svyravimus, taigi staigus 2015 m. rinkos dalies sumažėjimas gali būti susijęs ir su jais (žr. J pav.). Valiutų kursų svyravimai keičia santykinę nominaliąją eksportuojamų prekių vertę. Pavyzdžiui, euro nuvertėjimas JAV dolerio atžvilgiu reiškia, kad teks mokėti mažiau dolerių už eurus įkainojamas prekes, o už doleriais įkainojamas prekes teks mokėti tiek pat dolerių. Be to, šalims, kurių pagrindinė valiuta yra euras, tenka santykinai daugiau eurų išleisti prekėms, įkainojamoms doleriais. Trumpuoju laikotarpiu tai mažina Lietuvos rinkos dalies rodiklį, nors realusis eksportas nebūtinai bus pakitęs.

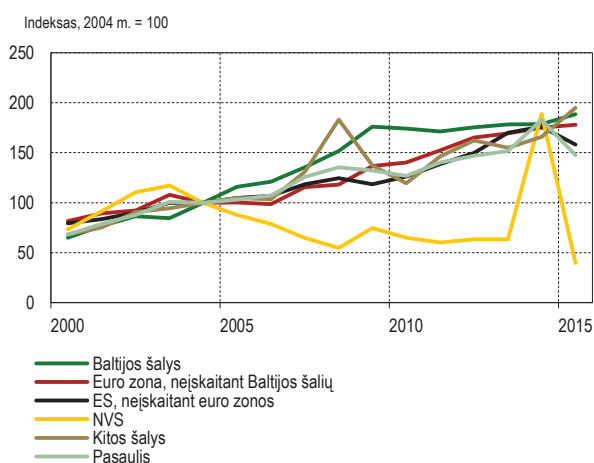
¹⁵ Kadangi naftos produktai sudaro gana didelę Lietuvos apdirbamosios gamybos dalį, naftos kainų sumažėjimas jos rezultatus Lietuvoje veikia labiau nei kitose ES šalyse.

Nors nuvertėjęs euro kursas gali skatinti importą iš šalių, kurios prekes parduoda eurais, tokios paskatos gali nepakakti trumpuoju laikotarpiu prarastai rinkos daliai atsverti. Tai lemia daug priežasčių, įskaitant ir tai, kad užtrunka sudaryti arba pakeisti prekybos sutartis su tomis šalimis, ne visi eksportuotojai ir importuotojai būna pakankamai apsidraudę nuo valiutos kurso svyravimų ar spėja pakeisti kainas.

Vis dėlto šiuo atveju valiutos kurso svyravimas nėra ženklas, kad Lietuvos eksportuotojai susiduria su konkurencinumo problema, nes euro ir JAV dolerio kurso svyravimas priklauso nuo reikšmingesnių ekonominių veiksnių¹⁶. Tačiau įtakos Lietuvos eksportuotojams jis gali turėti, tiesa, tai aktualiau tik tam tikroms prekių grupėms. Valiutos kursas aktualnis tų prekių eksportui, kurios gali būti nesunkiai parduodamos rinkose, kur kainos kyla. Prie tokių prekių galima priskirti žemės ūkio produktus ir kitas gamybai reikalingas žaliavas.

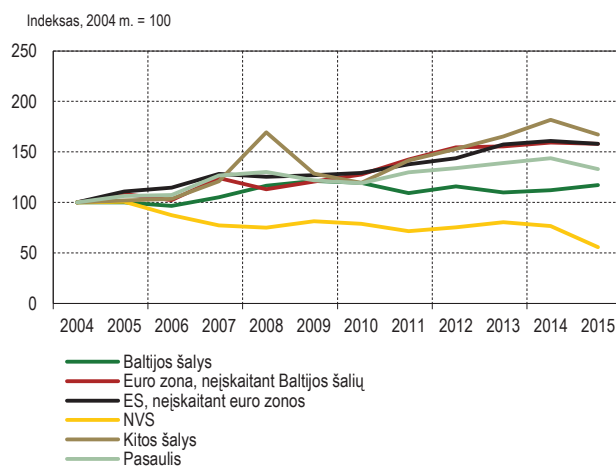
Tam tikrų rinkos dalies kaitos veiksnių galima pastebėti ir išskaidžius Lietuvos eksportą pagal regionines rinkas. Nuo 2000 m., ypač įstojus į ES, Lietuvos rinkos dalis pasaulio regionuose kito nevienodai – daugumoje jų didėjo, o NVS mažėjo arba nekito (žr. K pav.)¹⁷. Ypač Lietuvos rinkos dalis nuo 2000 iki 2008 m. didėjo Baltijos šalyse ir kitose (ne ES ir ne NVS) pasaulio šalyse. Per šį laikotarpį ji išaugo apie tris kartus, daugiausia dėl reeksporto, o lietuviškos kilmės eksportas kito mažiau (žr. L pav.). Nuo 2009 m. Lietuvos rinkos dalis Baltijos šalyse iš esmės nesikeitė. Rinkos dalis kitose (ne ES ir ne NVS) šalyse 2009–2010 m. labai sumažėjo, vėliau augo iki 2015 m. Šios šalys pastaruoju metu pastebimai prisideda prie Lietuvos rinkos dalies didėjimo – 2015 m. eksportas į jas sudarė apie 20 proc. viso Lietuvos eksporto. Ypač didelės įtakos turi Lietuvos eksportas į JAV, Ukrainą, Norvegiją ir Saudo Arabiją. Iki 2008 m. didėjo ir rinkos dalis euro zonos šalyse bei ne euro zonos ES šalyse. Ji didėjo ir po pasaulinės finansų krizės, kai atsigavo Lietuvos ekonomikos atvirasis sektorius. Kita vertus, Lietuvos rinkos dalis NVS regione iki 2008 m. mažėjo, o po pasaulinės finansų krizės iš esmės nesikeitė, išskyrus paskutinius metus.

K pav. Lietuvos prekių eksporto rinkos dalis pasaulyje ir regionuose (pirmasis rodiklis)

Šaltiniai: „JT Comtrade“ ir Lietuvos banko skaičiavimai.

L pav. Lietuviškos kilmės prekių eksporto rinkos dalis pasaulyje ir regionuose (antrasis rodiklis)

Šaltiniai: „JT Comtrade“, Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

3. Lietuvos eksporto rinkos dalis ES

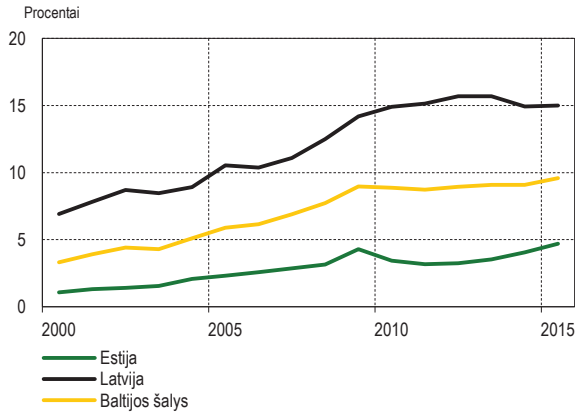
Lietuvos rinkos dalis ES nagrinėjama rinką suskaidant į Baltijos šalių rinką ir ES, neįskaitant Baltijos šalių, rinką.

Lietuvos rinkos dalis Baltijos šalyse yra gana didelė – beveik 10 proc. Tam tikrų smulkesnių produktų eksporto rinkos dalis dar didesnė. 2015 m. Lietuvos prekės sudarė beveik pusę Baltijos šalių aliejinių augalų ir sėklų importo, virš 40 proc. tabako ir perdirbto tabako, apie trečdalią pieno produktų ir paukščių kiaušinių bei javų grūdų ir grūdų produktų importo. Lietuvos rinkos dalis Latvijoje nuo 2010 m. laikėsi ties 15 proc. (žr. M pav.). Estijoje Lietuvos užimama rinkos dalis mažesnė, sudaro apie 5 proc., bet didėja.

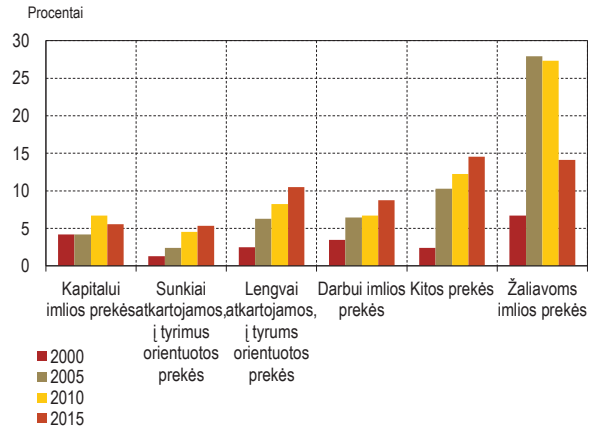
Nedidelį pastarųjų metų rinkos dalių Baltijos šalyse, ypač Latvijoje, augimą iš dalies galima paaiškinti dviem veiksniais – Ignalinos atominės elektrinės uždarymu ir nutrūkusia trąšų eksporto į šį regioną plėtra. Tai matyti iš N paveikslu, kur elektra priskiriama prie kapitalui imlių prekių, o trąšos – prie žaliavoms imlių prekių grupės. 2015 m., palyginti su 2010 m., kapitalui imlių prekių rinkos dalis sumažėjo, nes sumažėjo elektros energijos importas iš Lietuvos uždarius Ignalinos atominę elektrinę. Lietuvos rinkos dalis, neįskaitant elektros energijos ir mineralinių produktų, Baltijos šalyje augo, nors ir lėčiau nei iki 2009 m. Labai sumažėjo Lietuvos Baltijos šalių rinkoje užimama trąšų rinkos dalis: 2007 m. ji sudarė 44, o 2015 m. – tik 14 proc. Maždaug tiek padidėjo Rusijos rinkos dalis, taigi Lietuvos užimta rinkos dalis atiteko Rusijos eksportuotojams. Tačiau trąšų eksportas į kitas šalis augo, todėl Lietuvos trąšų eksporto rinkos dalis pasaulyje nesumažėjo.

¹⁶ ECB įvardijo dvi priežastis, dėl kurių euro kursas 2015 m. svyravo. Tai skirtinga didžiųjų šalių verslo ciklo kaita ir pinigų politika (ECB 2015).

¹⁷ JT Comtrade duomenys rodo, kad Baltarusijos importas iš Lietuvos 2014 m., palyginti su 2013 m., paaugo 7 kartus (ypač dėl vaisių ir daržovių, mašinų ir įrangos importo), tačiau Lietuvos statistikos departamento ir TVF duomenys rodo prekybos sumažėjimą. Tikėtina, kad tai lemia skirtinga prekybos apskaita.

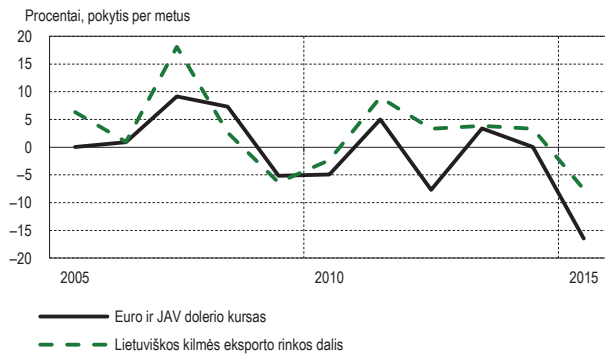
Šaltiniai: „JT Comtrade“ ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Šaltiniai: „JT Comtrade“, Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Lietuvos rinkos dalis kitose ES šalyse yra kur kas mažesnė nei Baltijos šalyse, tačiau eksporto į ES, neįskaitant Baltijos šalių eksporto vertė, 2015 m. duomenimis, yra 3,4 karto didesnė, ir didžioji jos dalis yra lietuviškos kilmės prekės. Lietuvos rinkos dalis euro zonoje, neįskaitant Baltijos šalių, siekia apie 0,16 proc., o Lietuvos rinkos dalis ES, neįskaitant euro zonos šalių, – 0,28 proc. Vis dėlto tam tikrų prekių grupių eksportas užima didesnę rinkos dalį: 2015 m. Lietuvai teko 7,2 proc. viso ES, neįskaitant euro zonos šalių, žaliavinės odos ir kailių importo, 6,4 proc. trašų importo, 3,7 proc. tabako ir perdirbto tabako importo ir 3,0 proc. baldų importo. Panašios buvo ir Lietuvos rinkos dalys euro zonoje, neįskaitant Baltijos šalių, išskyrus žaliavinės odos ir kailių rinkos dalį (pastaroji daug mažesnė).

O pav. Baltijos šalių prekių eksporto rinkos dalis ES, neįskaitant Baltijos šalių

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas, Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Nors Lietuvos rinkos dalis ES maža, nagrinėjama laikotarpiu – nuo 2000 m., ypač po įstojimo į ES, – ji sparčiai augo. Iki 2015 m. padidėjo beveik du kartus ir gerokai pralenkė kitų Baltijos šalių užimamas rinkos dalis. 2000 m. visų trijų Baltijos šalių rinkos dalys (ypač euro zonoje) buvo panašios, o 2015 m. Lietuvos rinkos dalis jau lenkė kitų Baltijos šalių rinkos dalis du kartus. Rinkos dalis kitose ES šalyse labiau augo dėl lietuviškos kilmės eksporto. Nuo 2004 iki 2015 m. lietuviškos kilmės prekių rinkos dalis padidėjo 67 proc. Didėjo daugumos prekių rinkos dalis, o tai rodė konkurencingumą (žr. P pav.). Prie didėjimo gerokai prisidėjo Lietuvos baldų¹⁸, trašų, tabako ir perdirbto tabako, mėsos ir jos gaminių, pieno ir jo produktų bei žuvų¹⁹ eksporto didėjimas.

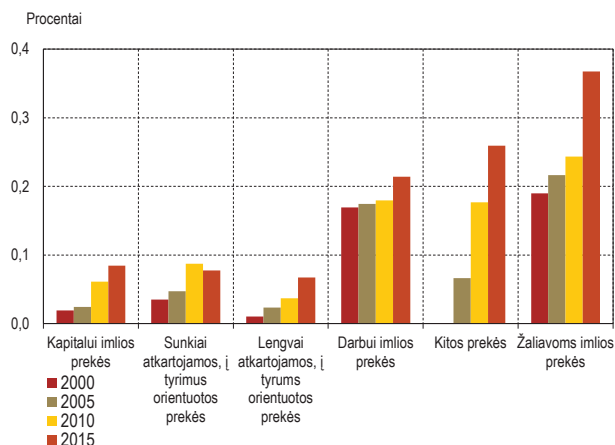
2014–2015 m. konkurencija tam tikrose ES rinkose padidėjo ir tai sunkino Lietuvos galimybes konkuruoti, ypač pieno ir baldų rinkose. Prie didesnės konkurencijos prisidėjo Rusijos paskelbti importo apribojimai. Ypač jie paveikė pieno produktų eksportą. Kadangi tiek Lietuva, tiek ES pieno produktų eksportuoja daugiau, negu importuoja, užsivėrus Rusijos rinkai tokių produktų pasiūla tapo perteklinė. Krito pieno kainos, didėjo poreikis jį parduoti kitose valstybėse. Lietuvos pieno gamintojai jose pardavė santykinai mažiau produkcijos nei kitos šalys, todėl Lietuvos pieno pramonės rinkos dalis ir sumažėjo. Šis sumažėjimas reikštų, kad Lietuva atsidūrė prastesnėje konkurencinėje padėtyje, vis dėlto daroma ir palankesnių išvalgų. Antai pastebima, kad pastaraisiais metais, kai pieno kainos krito, ES pieno bendrovių gamybos išlaidos didėjo (EU Milk Market Observatory 2016). Tikėtina, kad dalis jų dirba nuostolingai, kad išsaugotų rinkos dalis trumpuoju laikotarpiu. Tokia padėtis ilgai tęstis neturėtų. Prie didesnės konkurencijos prisidėjo ir atsigauanti pietinių ES šalių ekonomika. Šios šalys pradėjo plėsti tam tikrų produktų gamybą ir didinti eksportą. Portugalija, Ispanija, Graikija, Kipras didino baldų eksportą į ES, ir šių šalių eksporto plėtra pralenkė Lietuvos eksporto augimą. Nors šios šalys su Lietuva konkuruoja nebūtinai tuose pačiuose regionuose, apskritai konkurencija ES yra padidėjusi. Tiesa, naujausi duomenys rodo, kad pietinių šalių baldų eksporto augimo tempai letėja, o Lietuvos – didėja, tad aptarti Lietuvos eksporto raidos pokyčiai gali būti vertintini ir kaip trumpalaikiai.

¹⁸ Čia turima mintyje SITC 82 prekių kategorija „Baldai ir jų dalys; patalynės reikmenys, čiužiniai, čiužinių karkasai, dekoratyvinės pagalvėlės ir kiti kimštiniai baldų reikmenys“.

¹⁹ SITC 3 prekių kategorija: „Žuvis (išskyrus jūrų žinduolius), vėžiagyviai, moliuskai ir kiti vandens bestuburiai bei gaminiai iš jų“.

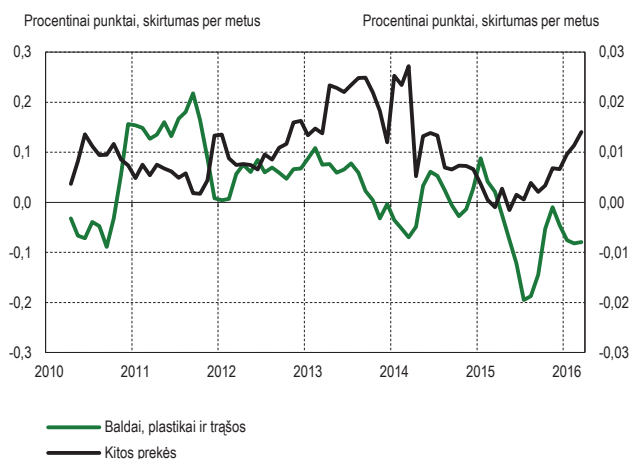
Kol kas sunku teigti, kad Lietuva susiduria su konkurencingumo problemomis ES, nebent keliose rinkose. Kadangi dviejų stambių produktų grupių (baldų ir plastikų) rinkos dalis mažėja, tai blogina bendrą Lietuvos rinkos dalies raidą ES. Jei šias produktų bei trąšų²⁰ grupes pašalintume, matytume, kad kitų prekių rinkos dalis auga nuo 2011 m. (žr. R pav.). Tiesa, 2012–2013 m. ji padidėjo kiek daugiau. Prie to prisididėjo laikinai pablogėjusi padėtis pietų ES šalyse. 2011 m. jose kilo antra recesijų banga (pvz., Ispanijoje ir Italijoje), mažėjo tų šalių importas ir kartu eksportas tų ES šalių, kurios su pietų ES šalimis intensyviai prekiauja (pvz., Vokietija, Olandija). Kadangi Lietuva su pietų ES rinkomis prekiauja palygti nedaug, o eksportas į kitas ES šalis toliau kilo, Lietuvos rinkos dalis ES didėjo greičiau. Pietų ekonomikoms 2013–2014 m. ėmus atsigauti, Lietuvos rinkos dalis ES vėl ėmė didėti lėčiau. Visu aptariamu laikotarpiu Lietuva pietų ES šalyse rinkos dalies neprarado – ji net padidėjo, ypač Ispanijoje, kur iš pradžių didėjo Lietuvos baldų eksportas, o vėliau – plastikų, trąšų ir javų eksportas. Ispanija tapo viena svarbesnių Lietuvos prekybos partnerių euro zonoje.

P pav. Lietuvos eksporto rinkos dalis ES, neįskaitant Baltijos šalių, pagal prekių grupes

Šaltiniai: „JT Comtrade“ ir Lietuvos banko skaičiavimai.

R pav. Lietuvos eksporto rinkos dalies metinė kaita ES, neįskaitant Baltijos šalių (3 mėn. vidurkiai)

Šaltiniai: Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

4. Lietuvos eksporto rinkos dalis NVS šalyse

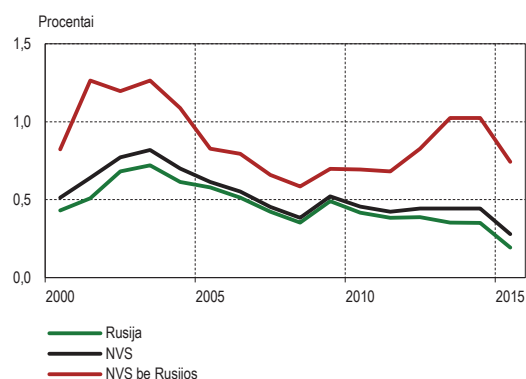
Lietuvos rinkos dalis NVS šalyse siekia 0,28 proc.²¹ Ji yra sumažėjusi, ypač mažėjo Lietuvai įstojus į ES. Nors Lietuva NVS šalyse prarasdavo rinkos dalį iki finansų krizės, pastaraisiais metais ši tendencija pakito: rinkos dalis Rusijoje mažėjo, tačiau kitose NVS šalyse bent iki 2014 m.²² didėjo. 2015 m. rinkos dalis visame NVS regione gerokai sumažėjo dėl Rusijos paskelbtų importo apribojimų ir bendro šių šalių ekonominio nuosmukio, neigiamai paveikusių prekybos sąlygas su šiomis valstybėmis.

Lietuvos prekybos su NVS plėtrą nuolat veikia šio regiono nestabilumas. Rusija patyrė ekonominį nuosmukį 1999,

2009 ir 2015 m. Lietuvos eksportuotojai susiduria ir su problemomis muitinėse, todėl patiria nuostolių. Be to, 2014 m. Rusija paskelbė apribojimus įvežti produktus (pvz., mėsos ir pieno produktus), kurie itin svarbūs Lietuvos eksporto struktūroje. Tokiomis aplinkybėmis Lietuvos eksportuotojams vis patrauklesnės tampa alternatyvios rinkos, ypač ES.

Rusijos ir NVS rinkos pasižymi dideliu pelningumu, todėl Lietuvos įmonės vis dėlto ieško būdų, kaip į jas patekti ir apsidrausti nuo rizikos. Vienas iš būdų tai padaryti – Lietuvai investuoti NVS regione – prisidėjo prie Lietuvos rinkos dalių rodiklių mažėjimo tame regione. Baldų pramonė, viena didžiausių Lietuvos eksportuotojų, turi įmonių, įsteigtų Rusijoje ir Baltarusijoje, todėl mažėja poreikis baldus eksportuoti iš Lietuvos. Darbo jėga Rusijoje santykinai pigesnė, transportavimo sąnaudos mažesnės, vietinei produkcijai netaikomi muitų mokesčiai, išvengiama trukdžių muitinėse, sumažinamas svyruojančio rublio kurso poveikis.

S pav. Lietuvos prekių eksporto rinkos dalis NVS

Šaltiniai: „JT Comtrade“ ir Lietuvos banko skaičiavimai.

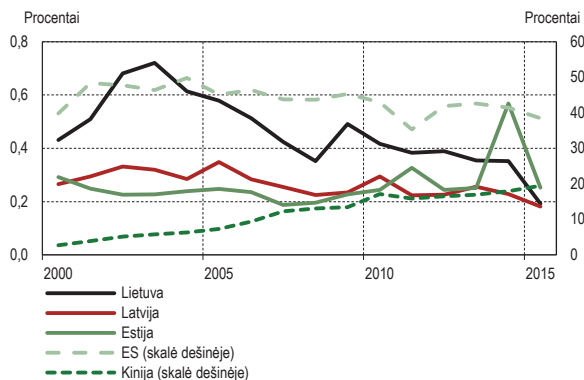
²⁰ Nors trąšų rinkos dalis iki 2015 m. kilo, jų eksportui būdingi dideli svyravimai iš dalies dėl to, kad jas gamina ir eksportuoja tik kelios įmonės.

²¹ Šie duomenys neapima didelės dalies reeksporto, kuris 2015 m. sudarė 90 proc. viso eksporto į NVS, todėl labiau tinka Lietuvos pramonės ir žemės ūkio konkurencingumo, o ne viso eksporto analizei.

²² „JT Comtrade“ kol kas paskelbtų tik penkių NVS šalių 2015 m. duomenys. Jų 2014 m. duomenys prilygti 2013 m. duomenims dėl Baltarusijos duomenų specifikos.

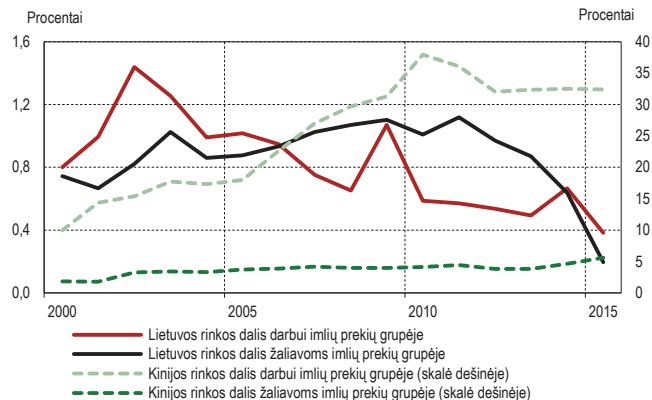
Svarbi ir didėjanti konkurencija Rusijoje. Per pastaruosius penkerius metus sumažėjo maždaug dviejuose trečdalių SITC produktų grupių, įskaitant ir baldų, eksporto į Rusiją dalis²³. Iš Rusijos importo duomenų matyti, kad apžvelgiamu laikotarpiu Lietuva ir dauguma ES šalių rinkos dalį prarado, o Kinijos rinkos dalis Rusijoje padidėjo (žr. T pav.)²⁴. Ypač didėjo darbai imlių prekių Kinijos prekių ir kitos grupės – lengvai atkartojamų, į tyrimus orientuotų Kinijos prekių – eksporto dalys. Kiekviena viršija 30 proc. Taigi, Lietuvos eksporto rinkos dalies sumažėjimas tam tikruose sektoriuose (pvz., drabužių ir avalynės) gali būti siejamas ir su Kinijos eksporto augimu. Kita vertus, Kinija mažiau eksportuoja žaliavoms imlių prekių. Todėl Lietuvos įmonės čia plėtėsi labiau, bent jau iki 2014 m., kol nebuvo pritaikyti apribojimai maisto produktams (žr. U pav.).

T pav. Lietuvos ir kitų šalių prekių eksporto rinkos dalis Rusijoje

Pastaba: ES eksportas apima mineralinius produktus.
Šaltiniai: „JT Comtrade“, TVF ir Lietuvos banko skaičiavimai.

U pav. Lietuvos ir Kinijos tam tikrų prekių grupių eksporto rinkos dalis Rusijoje

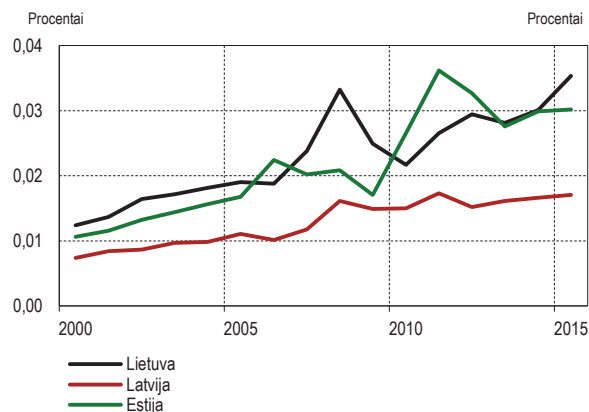

Šaltiniai: „JT Comtrade“ ir Lietuvos banko skaičiavimai.

5. Lietuvos eksporto rinkos dalis kitose šalyse

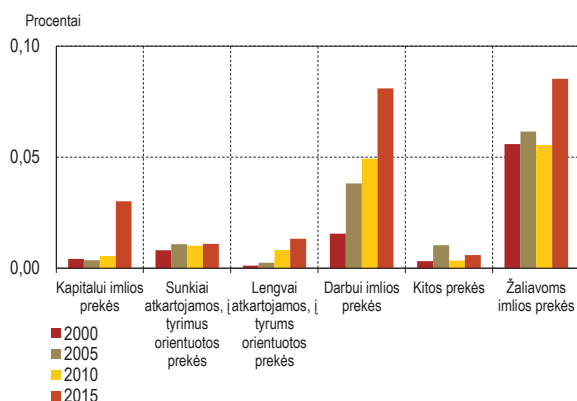
Kitose šalyse Lietuvos rinkos dalis aptariamam laikotarpiu didėjo, tačiau 2015 m. buvo tik 0,04 proc. Panašiai didėjo ir kitų Baltijos šalių rinkos dalys (žr. V pav.). Gerokai padidėjo rinkos dalis JAV, Norvegijoje, Turkijoje, Indijoje ir Japonijoje. Tiesa, po finansų krizės Lietuvos rinkos dalys Norvegijoje, Turkijoje ir Indijoje kilo lėčiau, o JAV ir ypač Japonijoje (dėl tabako ir tabako gaminių eksporto) sparčiau. Ėmė didėti Lietuvos rinkos dalis Kinijoje, ypač 2014–2015 m.

V pav. Baltijos šalių prekių eksporto rinkos dalis kitose šalyse

Šaltiniai: „JT Comtrade“ ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Z pav. Lietuvos prekių eksporto rinkos dalis kitose šalyse pagal prekių grupes

Šaltiniai: „JT Comtrade“ ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Lietuvos rinkos dalys augo daugumos prekių grupių (žr. Z pav.), taigi iš esmės Lietuvos eksporto konkurencingumas vis gerėjo. Rinkos dalys šiose šalyse augo daugiausia dėka trašų ir baldų eksporto (tiesa, šių prekių rinkos dalių plėtra po pasaulinės finansų krizės vis dėlto sulėtėjo), tabako, javų, kamštienos ir medienos gaminių, metalo gaminių, surenkamų statinių eksporto (šių prekių rinkos dalių plėtra po finansų krizės paspartėjo). Tiesa, 2015 m. nuvertėjus eurai, baldų rinkos dalis krito, ypač JAV, todėl tikėtina, kad euro ir JAV dolerio kursas svarbus rinkos dalių kaitai aptariamose šalyse.

²³ Svarbi išimtis – trašų eksportas. Rinkos dalis pavyko padidinti ir tokių prekių grupių, kaip cukrus, cukraus gaminiai ir medus, gėrimai, neorganiniai chemikalai, kamštiena ir mediena, įvairūs maisto produktai ir mišiniai.

²⁴ Išimtis yra Estija. Jai Rusijoje pavyko išsaugoti panašią rinkos dalį 15 metų, tačiau prie to labai prisidėjo Estijos eksportuojama nuotolinių ryšių (telekomunikacijų) ir garso įrašymo bei atkūrimo aparatai ir įranga. Estijos rinkos dalis, neįskaitant šių prekių, sumažėjo.

Eksportas į aptariamą šalį pasižymi didesne produktų koncentracija. Keturios prekių grupės (baldai, trašos, javai ir tabakas) sudaro 44 proc. viso Lietuvos eksporto į šias šalis, o jų eksportas į ES sudaro 27 proc. viso eksporto. Todėl šių prekių eksporto kaita turi didelę įtaką rinkos dalims aptariamose šalyse. Pavyzdžiui, dėl didelio trašų eksporto į Indiją 2008 m. Lietuvos rinkos dalis labai paaugo (žr. U pav.), o vėliau daugiausia dėl jo kryčio sumažėjo. Gana didelė produktų koncentracija gali būti aiškinama tuo, kad Lietuvoje nedaug stambių įmonių, gaminančių produktus, kuriuos būtų galima eksportuoti į tolimus kraštus. Be to, šiose rinkose negalioja bendros ES taisyklės, taigi, siekiant plėtoti eksportą čia, tenka daugiau investuoti į rinkų paiešką, verslo ryšių palaikymą, produktų pritaikymą šioms rinkoms.

Išvados

Lietuvos rinkos dalis pasaulyje nuo 2000 m. nuosekliai didėjo, išskyrus tam tikrus ekonominio nuosmukio metus. Atlikta analizė rodo, kad didžioji dalis Lietuvos rinkos dalių augimo yra pelnyta dėl reeksporto ir investicijų. Lietuvos rinkos dalys augo daugumoje regionų ir įvairių produktų grupių, tik NVS regione sumažėjo. Tai galima paaiškinti Lietuvos įmonių persiorientavimu eksportuoti į alternatyvias rinkas, Lietuvos investicijomis NVS regione ir didėjančia konkurencija, kurią lemia kai kurios sėkmingai augančios besiformuojančios rinkos ekonomikos šalys, pavyzdžiui, Kinija.

2014–2015 m. Lietuvos rinkos dalių plėtra sulėtėjo. Prie sulėtėjimo prisidėjo kritęs eksportas dėl Rusijos įvestų prekybos apribojimų, padidėjusi konkurencija ES šalyse. 2015 m. stipriai nuvertėjo euro kursas, o tai irgi galėjo prisidėti prie rinkos dalių rodiklių kritimo trumpuoju laikotarpiu. Nors konkurencija didėja ir darbo užmokestis Lietuvoje kyla greičiau nei daugelyje kitų ES šalių, kol kas nėra pagrindo teigti, kad Lietuvos rinkos dalys neauga dėl per didelių darbo sąnaudų: pirma, mažėja tik kelių produktų rinkos dalys ir tik NVS regione; antra, apdirbamojoje gamyboje, kuri labiausiai prisideda prie Lietuvos eksporto, išlaidų darbuotojams ir sukuriamos pridėtinės vertės santykis nuo pasaulinės finansų krizės pabaigos padidėjo gerokai mažiau nei visoje ES.

Literatūra

EU Milk Market Observatory 2016: *EU Gross Margin, 2016 1st quarter*.

ECB 2015: *Annual Report 2015*.

Lietuvos bankas 2013a: Lietuvos eksporto rinkos dalių kaitos veiksniai 2000–2011 m. – *Lietuvos ekonomikos apžvalga. 2013 gegužės mėn.*, 13–15.

Lietuvos bankas 2013b: Lietuvos eksporto rinkos dalies ES raida: struktūrinis vertinimas. – *Lietuvos ekonomikos apžvalga. 2013 lapkričio mėn.*, 13–14.

Lietuvos bankas 2015: *Lietuvos konkurencingumo apžvalga*. Lietuvos bankas, Teminių straipsnių serija Nr. 8: https://www.lb.lt/lietuvos_konkurencingumo_apzvalga.

Notten T. E. 2015: The Economic Importance and Determinants of Lithuanian Re-exports. – *Pinigų studijos* 2, 5–26.

Stonys M., Grebliauskas A. 2012: Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumo vertinimas. – *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai* 6(2), 49–72.

Lietuvos statistikos departamentas 2014: *Užsienio prekybos statistinės apskaitos metodika*: http://osp.stat.gov.lt/documents/10180/585363/Uzsienio_prekybos_metodika.pdf.